

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Дніпровський державний
аграрно-економічний
університет

ДКС Центр
Видавництво ТОВ «ДКС-центр»

Державне управління: удосконалення та розвиток № 5, 2016

УДК 351

Ю. Г. Маковій,

аспірант Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Yurii Makovii,

postgraduate Petro Mohyla Black Sea National University

ENERGY SECURITY OF UKRAINE AS AN OBJECT OF STATE REGULATION

Розглянуто категорії понять «безпека» і «енергетика», що входять до складу досліджуваного поняття «енергетичної безпеки», визначено основні їх властивості. Визначено, що поняття «енергетична безпека» полягає в захищеності всієї енергосфери від можливих небезпек, здатних порушити безперебійне постачання країни енергією. Зазначено, що підходи державного регулювання різних країн до методів забезпечення енергетичної безпеки мають свої особливості і залежать від енергетичного потенціалу і різняться небезпекою. При цьому, базові розбіжності щодо способів забезпечення енергетичної безпеки формуються при національних підходах, зумовлених протилежними інтересами країн, що експортують енергоресурси, і країн, які купують їх. Така ситуація небезпечна тим, що досягнення енергетичної безпеки одними учасниками ринку може привести до її ослаблення у інших. Запропоновано розглядати взаємозв'язок сталого розвитку країни з енергетикою, як основу національної безпеки, який є важливим фактором соціально-економічного розвитку, і зовнішньополітичним пріоритетом співпраці на світових ринках.

Considered category concepts of "security" and "energy" that included to the investigated the concept of "energy security", the basic properties. Determined that the concept of "energy security" is the security of the whole energy area from possible dangers that can disrupt the smooth supply of the country's energy. indicated that government regulation that approaches different countries to provide methods energy security have their own characteristics and depend on energy capacity and different dangers. However, basic differences over methods energy security in the emerging national approaches caused by the conflicting interests of countries that export energy and countries that buy them. This situation is dangerous because achieving energy security among market participants could lead to its weakening others. A examine the relationship sustainable development of energy, as a basis national security, which is an important factor in economic and social development, foreign policy priority and cooperation in world markets.

Ключові слова: державне регулювання, енергетична безпека, сталий розвиток країни, енергетичний потенціал, енергетичні ресурси, національна безпека.

Keywords: government regulation, energy security, sustainable development of the country's energy potential, energy, national security.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Енергетична безпека як завдання державного управління, що виникла в кінці ХХ століття, залишається актуальною і сьогодні. Більш того, політико-економічні зміни сучасного світу істотно впливають на зростання наукового інтересу до цієї проблематики. Накопичений за минулий період досвід реалізації енергетичної безпеки, а також виникають нові аспекти її забезпечення вимагають багатостороннього вивчення і подальших спеціальних досліджень галузі державного регулювання. У зв'язку з цим ми вважаємо за необхідне визначити сукупність проблемного поля теорії енергетичної безпеки в рамках державного управління.

Для будь-якої науки є надзвичайно важливим понятійний апарат, що відображає сутність, закономірні зв'язки та особливості досліджуваних явищ. Невизначеність і різночитання базових понять і принципів конкретної галузі науки можуть викликати непорозуміння між дослідниками. У той час як узгодженість понять може сприяти проведенню діалогу між вченими і досягненню консенсусу в даній проблемній області.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемі формування енергетичної безпеки України присвячена низка робіт, зокрема, В. Гейця, В. Свтушевського, С. Єрмілова, В. Лойка, А. Мазаракі, А. Шевцова, В. Федорової та ін. Однак у роботах висвітлені окремі аспекти, що впливають на енергетичну безпеку країни. Це зумовлює необхідність більш глибокого дослідження можливих напрямів державного регулювання розвитку енергетичної безпеки.

Метою статті є дослідження понятійно-категоріального апарату «енергетичної безпеки», виявлення основних особливостей, проблем функціонування в сучасних умовах та окреслення шляхів впливу державного регулювання на розвиток енергетичної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В рамках державного регулювання доцільно розглянути категорії «безпека» і «енергетика», що входять до складу досліджуваного поняття «енергетичної безпеки» і визначають основні його властивості. Поняття «безпека» в загальному вигляді часто використовується як характеристика відсутності будь-якої небезпеки. Так в тлумачному словнику В.І. Даля безпеку представлено як «відсутність небезпеки, збереження, надійність» [2]. В іншому джерелі безпеку визначають як «положення, при якому будь-кому, чому-небудь не загрожує небезпека». Однак в реальному житті повної відсутності небезпек досягти неможливо, значить і стан безпеки завжди відносно. Тому підхід до безпеки, що розуміється як стан захищеності від небезпек і здатності їм протистояти, виглядає більш коректним. Саме так в Законі України «Про основи національної безпеки України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст.351) в статті 1 представлена - «національна безпека <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15?nreg=964-15&find=1&text=%E1%E5%E7%EF%E5%EA%E0&x=0&y=0#w12>> - захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах.....» [3, С. 17].

Захищеність в першу чергу передбачає виявлення всього спектру небезпек, їх сутності, глибини з метою запобігання, протидії та усунення. Небезпека в узагальненому вигляді - це ймовірність негативного впливу яких-небудь явищ, подій на що-небудь, що приводить до неприйняттого збитку. У словнику української мови небезпеку визначається як «можливість, загроза лиха, нещастя, катастрофи».

До форм небезпеки відносяться виклик, ризик, загроза, що відрізняються ступенем негативності наступних подій. Виклик - це що викликає труднощі, що містить найменшу загрозу, але вимагає до себе уваги і пошуку виходу-відповіді. Ризик - ймовірність настання несприятливої ситуації при певному збігу обставин. Ризики носять імовірнісний характер результату, проте, невраховані вчасно, здатні завдати реальної шкоди. Загроза - конкретна реальна форма прояву небезпеки, що перейшла зі стану ймовірності до дійсності і вимагає обов'язкового реагування для запобігання небажаних наслідків з боку державного регулювання.

Однак в літературі часто всі ці поняття не розмежовані і використовуються в однаковому значенні, допускається тавтологія - одне поняття визначається через інше. У словнику української мови загроза означає «можливість, небезпека якого-небудь лиха, нещастя, неприємного події», а ризик – це «можлива небезпека чогось». При цьому в офіційних документах України, що відбивають погляди на забезпечення безпеки, прийнято оперувати саме терміном «загроза», як потенційного і реального нанесення шкоди безпеці. Наприклад, Законі України «Про основи національної безпеки України» загроза безпеки представлена, як «сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства і держави» [4, С. 52].

Категорія «енергетика» відноситься до сфери людської діяльності, спрямованої на отримання енергії, її перетворення і передачу споживачеві, що зумовлює багатогранність об'єкта безпеки в енергетичній сфері. До нього відноситься енергія, яка забезпечує функціонування всієї економіки і розвиток суспільства, її джерела - різноманітні енергетичні ресурси і паливно-енергетичний комплекс, який представляє собою сукупність галузей промисловості, що займаються видобутком енергоресурсів, їх транспортуванням, розподілом отриманої енергії та ін.

Виходячи з розглянутих категорій, сутність поняття «енергетична безпека» полягає в захищеності всієї енергосфери від можливих небезпек, здатних порушити безперервне постачання країни енергією [1, С.27].

Основний суб'єкт, що забезпечує національну енергетичну безпеку, - держава, яка здійснює свою діяльність відповідно до розробленої енергетичної політики і енергетичної стратегії.

Підходи державного регулювання різних країн до методів забезпечення енергетичної безпеки мають свої особливості і залежать від енергетичного потенціалу і різняться небезпекою. Найбільшу загрозу для країни становить відсутність власних ресурсів і яка потрібна постійна їх закупівля. Сьогодні в енергетиці найбільш споживаними енергоресурсами є вуглеводні, також використовується ядерне паливо і поновлювані джерела енергії. Основними проблемами застосовуваних ресурсів є нерівномірність розміщення на планеті вуглеводнів і прогнози про швидке їх вичерпання, насторожене ставлення суспільства до атомної енергетики, викликане аваріями на атомних електростанціях в «Чорнобиль» і на «Фукусімі», недостатній розвиток і висока вартість відновлюваної енергетики.

У зв'язку з цим енергоресурсною проблемою і в першу чергу фактором нерівномірного ресурсозабезпечення визначають стан міжнародних енергетичних відносин, будучи першопричиною напруженості в енергосфері, міждержавних конфліктів і різних підходів до вирішення питань забезпечення національної енергетичної безпеки. Для пошуку точок дотику і подолання розбіжностей в світовій енергетичній сфері в науковому співтоваристві триває дискусія з концептуальних питань енергетичної безпеки. Обговорення цієї теми є надзвичайно важливим для розуміння суті явища і знаходження дієвих механізмів регулювання єдиного енергетичного ринку.

Полеміка починається з самого поняття «енергетичної безпеки», яка не одержала ще загальноприйнятого тлумачення. Кожен дослідник вносить свої уточнення в це поняття, пропонує свій варіант її основних характеристик і завдань для її досягнення, що часом призводить до різного смислового змісту одного і того ж терміну.

Все розмаїття визначень «енергетичної безпеки», представлених в офіційних документах держав і міжнародних організацій, монографіях і наукових статтях, відображає різні підходи державного регулювання, які можна укрупнено розділити на три групи: енергетична безпека окремих держав або національна, енергетична безпека груп держав, глобальна або міжнародна енергетична безпека.

Базові розбіжності щодо способів забезпечення енергетичної безпеки формуються при національних підходах, зумовлених протилежними інтересами країн, що експортують енергоресурси, і країн, які купують їх. Така ситуація небезпечна тим, що досягнення енергетичної безпеки одними учасниками ринку може привести до її ослаблення у інших.

Для країн, що зазнають дефіцит власних енергоресурсів, енергетична безпека пов'язана з надійністю і регулярністю надходження сировини за прийнятними цінами і формулюється як «безпека поставок». Головним напрямком вирішення цього завдання є диверсифікація поставок, а також впровадження енергозберігаючих технологій, створення стратегічних сировинних запасів, розробка альтернативної енергетики, що ослаблює залежність від імпорту та ін. Наприклад, американські експерти розглядають енергетичну безпеку як «забезпеченість доступу до енергетичних ресурсів, необхідних для поступального розвитку національної могутності» [5, С. 165].

При цьому в світі підхід до енергетичної безпеки, що вперше виникла як «безпека енергопостачання», до цих пір асоціюється саме з позицією споживачів, що відзначається рядом дослідників. Наприклад, Даніель Єргін вважає, що сучасна система енергетичної безпеки спрямована тільки на подолання проблем з експорту в разі порушення поставок. А щодо країн-постачальників панує точка зору, що вони чинять тиск на міжнародний енергетичний ринок, використовуючи енергетичні ресурси для задоволення своїх політичних і економічних інтересів. Як основний аргумент наводиться енергетична криза 1973 року, коли вперше було використано «нафтове ембарго» - скорочення видобутку нафти і обмеження її експорту країнами ОПЕК з метою політичного впливу на ряд імпортують країн. Однак енергетична криза 1986 року, причиною якого стало перевиробництво нафти, призвела до падіння попиту, в результаті чого постраждали країни-експортери, для яких, як правило, продаж енергоресурсів є основною статтею доходу в бюджет. На обличчя енергетична взаємозалежність сучасного світу і складність самостійного забезпечення національної енергетичної безпеки.

Країни, що мають в достатку власні енергетичні ресурси і займаються їх постачанням на світовий енергоринок, зацікавлені в надійному і безперервному попиті, а також підтримці і розвитку свого паливно-енергетичного комплексу. Їх діяльність по захисту своєї енерго галузі, яка спрямована на диверсифікацію ринків збуту, висновок довгострокових контрактів на закупівлю, підтримку енергетичної інфраструктури, залучення інвестицій для розвитку галузі, вдосконалення застосовуваних технологій, збільшення доходів від експорту і розвиток за рахунок них економіки країни і соціальної сфери, подолання екологічних наслідків видобутку енергосировини та ін. Для них зовнішнім аспектом енергетичної безпеки є «безпека попиту».

Намагаючись зміцнити енергетичні позиції на світових ринках, країни об'єднуються в міжнародні організації для спільного відстоювання своїх інтересів. Позиції таких об'єднань щодо забезпечення державного регулювання розвитку енергетичної безпеки відображають групові інтереси тих держав, які входять до їх складу. Наприклад, Міжнародне енергетичне агентство, яке об'єднало споживачів, розглядає енергетичну безпеку як безперервний доступ до джерел енергії і за доступною ціною. Організація країн-експортерів нафти ставить перед собою завдання підтримки стабільності нафтових ринків для забезпечення регулярних поставок нафтопродуктів споживачам і отримання стабільного доходу виробниками. Група Світового банку, визнаючи інтереси і експортерів, і імпортерів, більш широко дивиться на енергетичну безпеку, розуміючи під нею можливість не тільки використовувати енергію за прийнятними цінами, а й стабільно виробляти.

Однак фактор нерівномірного ресурсозабезпечення не тільки формує різні підходи до способів захисту своєї енерго галузі і призводить до конфліктів за доступ до ресурсів, але також є спонукальною причиною глобального взаємодії. В першу чергу і споживачі, і постачальники зацікавлені у співпраці та стабільності світового енергетичного ринку. Крім того, в XXI столітті міжнародна енергетична сфера зіткнулася з новими викликами, які вимагають скоординованих дій усього світового співтовариства, такими як погіршення екології внаслідок використання викопних джерел палива, збільшення ризиків транспортування енергоресурсів, виснаження легкодоступних джерел, різке зростання споживання вуглеводнів, необхідність великих інвестицій в розробку нових родовищ та ін. На думку Д. Єргіна: «Поняття енергетичної безпеки необхідно сьогодні розширити так, щоб включити в нього захист всієї інфраструктури і ланцюга енергопостачання ... » [8, С.89. Такої ж думки дотримується директор Паризького центру соціальних досліджень Жак Сапір.

Основною для формування загальних підходів державного регулювання є загальнозначущі аспекти енергетичної безпеки. Це в першу чергу розгляд енергетичної безпеки як категорії національних інтересів. Будь-яке держава, незалежно від рівня забезпеченості власними енергоресурсами, розглядає її як найважливішу складову своєї національної безпеки, що сприяє забезпеченню стабільного розвитку всіх сфер суспільства. Цей аспект енергетичної безпеки відображений в офіційних документах багатьох держав. В енергетичній стратегії України на період до 2030 року схваленої розпорядженням Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 1071-р йдеться про енергетичну безпеку як важливий елемент національної безпеки країни. Про вирішальне значення енергетичної безпеки для національної безпеки говорять багато дослідників: Пабат А., Єрмілов С., Євтушевський В. та інші. Звичайно, підходи до національної безпеки і розуміння завдань по її забезпеченню мають свої особливості для кожної держави. Так, виступаючи на захист своїх національних інтересів, окремі країни дозволяють собі застосовувати військову силу або здійснювати контроль в вуглеводневих районах інших країн, якщо вважають, що там виникла загроза їх енергопостачання. Для США таку поведінку допускають багато політиків Америки і вчених, наприклад відомий американський експерт П. Клоусон [6, С.24]. Однак досягти стабільності в світі можна тільки забезпечивши постійний доступ до енергоресурсів для всіх країн.

Висновок. Важливим аспектом державного регулювання розвитку енергетичної безпеки є її вплив на сталий розвиток країни. Доктрина «сталого розвитку» - це модель розвитку цивілізації, покликана об'єднати зусилля світової спільноти для запобігання глобальної соціальної, економічної та екологічної катастрофи, перед якою стоїть людство. Основні положення цієї доктрини були прийняті ще при ратифікації Енергетичної Хартії та Протоколу до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів [7]. Однак на залежність сталого розвитку

світу від стану енергетичної безпеки наукове співтовариство звернуло увагу порівняно недавно, під впливом зростання впливу енергетичного фактору на світову економіку і міжнародну політику. Сьогодні ідеї взаємозв'язку сталого розвитку з енергетикою розглядаються вченими як основа національної безпеки, важливий фактор соціально-економічного розвитку, і зовнішньополітичні пріоритети співпраці на світових ринках. Так, українські вчені вважають, що стабільний розвиток України можна багато в чому здійснити за допомогою забезпечення енергетичної безпеки, оскільки енергетика, перетворившись в основу і обов'язкова умова розвитку сучасної цивілізації, визначає структуру, темпи і стійкість розвитку країни.

Список використаних джерел.

1. Пабат А. Сутність та основні поняття енергетичної безпеки як складової економічної безпеки / А. Пабат // Проблеми науки. – 2011. – № 8. – С. 26-30.
2. Єрмілов С. Енергетика України: макроекономічний і екологічний контекст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n41texts/yermilov.htm/>
3. Євтушевський В. Фактори формування енергетичної безпеки України / В.Євтушевський, А. Кочединова // Вісник Київського національного університету ім.Тараса Шевченка. – 2009. – С. 15-17.
4. Федорова В.А. Перспективи зміцнення енергетичної безпеки України [текст] / В.А.Федорова // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Економіка. – 2012. – Вип.6. – С. 50-55.
5. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів [За ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі]. – К. : КНТУ. – 2008. – 389 с.
6. Енергетична безпека в Центральній та Східній Європі: в пошуках єдиного підходу / За ред. Ірини Коссе. – К. : Відродження. – 2013. – 34 с.
7. Закон України «Про ратифікацію Договору до Енергетичної Хартії та Протоколу до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів». – К. : Відомості ВР від 6.02.1998 р. № 89/98 –ВР.
8. Шевцов А.І. Енергетика України на шляху до Європейської інтеграції : монографія / А.І. Шевцов, М.Г. Земляний, А.З. Дорошкевич. – Дніпропетровськ.– 2004. – 148 с.

References.

1. Pabat, A. (2011), "The essence and the basic concepts of energy security as a component of economic security", Problemy nauky, no.8, pp. 26-30.
2. Yermilov, S. (2006), Power engineering in Ukraine: Macroeconomic and ecological context, available at: <http://ji.lviv.ua/n41texts/yermilov.htm/>
3. Yevtushevskiy, V., Kochedynova, A. (2011), "Factors of forming energy security in Ukraine", Visnyk Kyuyivskoho natsionalnoho universytetu im.Tarasa Shevchenka, pp. 15-17.
4. Fedorova, V.A. (2012), "Prospects of strengthening energy security of Ukraine", Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu, Iss. 6, pp. 50-55.
5. Heiets, V.M., Mazaraki, A.A. (2008), Priorytety natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiynykh vyklykiv [Priorities for the national economic development in the context of globalization challenges], KNTU, Kyiv, Ukraine, 389 p.
6. Enerhetychna bezpeka v Tsentralniy ta Skhidniy Yevropi: v poshukakh yedynoho pidkhodu [Energy security in the Central and Eastern Europe in search of the unified approach], Vidrozhennia, Kyiv, Ukraine, 34 p.
7. The Law of Ukraine "On ratification of the Energy Charter Treaty and the Energy Charter Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects", Kyiv, Ukraine, News of Supreme Council from 6.02.1998, no. 89/98 – Supreme Council.
8. Shevtsov, A.I., Zemlianyi, M.H., Doroshkevych, A.Z. (2004), Enerhetyka Ukrainy na shliakhu do Yevropeiskoi intehratsii [Power engineering in Ukraine towards European integration], monograph, Dnipropetrovsk, Ukraine, 148 pp.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2016 р.